

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

Calderón de la Barca și Pierre Corneille în spațiul literar românesc

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Cojocaru Dragoș

Doctorandă:

Ghiață Ș. Sorina-Crina

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

Școala Doctorală de Studii Filologice

ANUNȚ

La data de 24.09.2024, ora 8:00, în sala „Alexandru Dima” doamna Ghiață Ș. Sorina-Crina va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul *Calderón de la Barca și Pierre Corneille în spațiul literar românesc*, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte

Prof. Univ. Dr. Antonio Patraș, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător de doctorat

Pro. Univ. Dr. Dragoș Cojocaru, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți

CS I Dr. Gabriela Haja, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași

Conf. Univ. Dr. Pompiliu Crăciunescu, Universitatea de Vest din Timișoara

Prof. Univ. Dr. Constantin Dram, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Vă invităm să participați la ședința de susținere a tezei.

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de Litere.

Cuprins

I. Introducere	6
I.1. Argument.....	6
I.2. Scopul și obiectivele investigației.....	6
I.3. Structura lucrării.....	8
I.4. Metoda de lucru.....	10
Capitolul al II-lea. Traductologia: Problematică și direcții de cercetare. Preliminarii teoretice.....	13
II.1. Definiția traductologiei. <i>Les Belles Infidèles</i>	14
II.2. Procedee și tehnici utilizate în actul traducerii. Scurt istoric. Etape marcante.....	17
II.3. Eugeniu Coșeriu. Remarci privitoare la demersul traductologic.....	19
II.4. Actul traducerii sub influență ideologică.....	20
II.5. Problematici de parcurs. <i>Modelul traducerii</i>	21
II.6. A traduce: între posibil și imposibil.....	25
II.7. Conceptul <i>Manifestării Liniare</i>	32
II.8. <i>Invizibilitatea traducătorului</i>	35
II.9. Dificultăți specifice traducerii în română din limbile franceză și spaniolă.....	42
Capitolul al III-lea. Teatrul spaniol baroc vs. teatrul francez clasic. Abordări critice și istorie literară în limbile română, franceză și spaniolă.....	47
III.1. Considerații preliminare.....	48
III.2. Teatrul spaniol vs. teatrul francez. Abordări critice în limba română.....	50
III.3. Perspectiva terminologică.....	52
III.4. Studii critice ale autorilor străini asupra teatrului baroc și clasic.....	53
III.5. Universul baroc. Considerente introductive.....	59
III.6. Calderón de la Barca și Pierre Corneille în traduceri românești.....	68
Capitolul al IV-lea. Viziunea critică asupra tematicii baroce din opera dramatică a lui Pedro Calderón de la Barca și a lui Pierre Corneille.....	71
IV.1. Considerente introductive.....	72
IV.2. Iluzia și deziluzia.....	73
IV.3. Sfera tematică a paradoxului.....	80

IV.4. Perspectiva lui Antonio Machado. <i>De lo aparente a lo profundo</i>	84
IV.5. Perspectiva culteranistă și cea conceptistă.....	84
IV.6. Noțiuni de estetică dramatică.....	88
IV.7. Contraste și paralelisme la nivelul tematicii paradoxurilor.....	89
IV.8. Adevăr istoric și verosimilitate.....	91
IV.9. Natură și artificiozitate.....	93
Capitolul al V-lea. Analiza contrastivă a dramei filosofice <i>La vida es sueño</i>. Varianta originală și traducerea românești.....	99
V.1. Note preliminare.....	100
V.2. Textul-sursă și variantele existente ale traducerii. Alexandru Popescu-Telega.....	102
V.3. <i>Viața e vis</i> în viziunea hispanistului Sorin Mărculescu.....	104
V.4. Observații asupra traducerilor.....	106
Capitolul al VI-lea. Pierre Corneille. <i>Jocul amăgirii sau Iluzia comică</i>. Analiza comparativă.....	146
VI.1. Considerații privitoare la tălmăcirile în limba română.....	147
VI. 2. Studiu traductologic. Modificări la nivel morfo-sintactic și semantic identificate în adaptările lui C. Borănescu-Lahovary, Iosif C. Mătăsaru și Horia Gârbea.....	148
Concluzii.....	186
Anexă.....	192
Bibliografie.....	198

Argument

Prezenta lucrare, **Calderón de la Barca și Pierre Corneille în spațiul literar românesc** se înscrie în aria cercetărilor de tip contrastiv ce aparține domeniului lingvisticii romanice, în sfera traducerii aplicate. Alegerea noastră este argumentată de interesul cu privire la existența traducerilor textelor dramatice (și a abordărilor autorilor în istoriile literare existente în limba română), din epocile marcante ale Spaniei și Franței și care ne-au parvenit în limba noastră.

Teza de doctorat elaborată are în centrul său **tema** legată de transpunerea în limba română și interpretările efectuate de scriitori și traducători români, precum Alexandru Popescu-Telega, Sorin Mărculescu, C. Borănescu-Lahovary, Iosif C. Mătăsaru sau Horia Gârbea, asupra pieselor de teatru ale lui Pedro Calderón de la Barca (*La vida es sueño*), cel mai de seamă reprezentant al barocului literar spaniol și ale lui Pierre Corneille (*L'Illusion comique*), dramaturg francez marcant din secolul al XVII-lea. Mai exact, ceea ce urmărim se referă la elementele comune regăsite în operele celor doi, aspecte care îi reunesc sub aceeași influență a curentului baroc. Aceste caracteristici baroce vor fi clasificate, structurate și analizate în lucrare, din mai multe perspective. Ele se vor axa pe criterii de tip terminologic, tematic și chiar ideologic, dacă este să privim la contextul istoric al secolului trecut și la felul în care respectivele împrejurări și-au lăsat amprenta asupra anumitor moduri ale autorilor români de a-i traduce și de a-și expune viziunea cu privire la rolul acestor opere de o importanță majoră pentru literatura occidentală și universală.

Scopul și obiectivele investigației

Motivația întocmirii acestei teze de doctorat este dată de necesitatea unei clarificări asupra imaginii teatrului spaniol și francez, reflectată în variantele traduse, dar și în analizele literare, precum și lucrările istoriografice realizate de către istoricii literari și criticii români. Traducerea și interpretarea ce vizează aceste textele alese, nu reprezintă doar o simplă fotografiere a teatrului baroc occidental, ci ele oferă posibilitatea de a intui viziunea asupra literaturii de seamă din vest, împărtășită de către câțiva dintre autorii noștri. De asemenea, ne vom axa și pe unele observații privitoare la modul în care diversele lor perspective au fost „modelate”, de-a lungul secolului trecut, în principal, de nenumărați factori generați de conjunctura istorică. Am precizat faptul că

în lucrarea de față nu ne vom referi exclusiv la partea lingvistică, respectiv, la aspectele referitoare la traducere și la reperatele de traductologie, precum și la metodele utilizate, ci vom încerca și o aprofundare a laturii extralingvistice. Considerăm că această abordare este indispensabilă pentru a putea evidenția, într-o manieră cât mai completă, felul în care textele dramaturgilor au pătruns în spațiul literar românesc.

Referitor la alegerea autorilor **Pedro Calderón de la Barca** și **Pierre Corneille**, această opțiune este motivată, în primul rând, de necesitatea de a cunoaște și de a aprofunda modalitățile prin care o parte dintre operele acestor scriitori au fost traduse în limba noastră, precum și metodele care au stat la îndemâna traducătorilor români în deslușirea textelor dramatice. Un aspect extrem de frapant și care suscită un deosebit interes este în strânsă legătură cu *terminologia* utilizată de unii autori români, fapt care nu de puține ori variază. Ne referim mai exact la curentele literare specifice acestor epocii. În acest sens, rezultă inevitabilă mențiunea cu privire la încadrarea pe care o realizează criticul Paul Alexandru Georgescu¹, într-unul dintre studiile sale referitoare la literatura spaniolă.

După cum se știe, acest mare autor de opere dramatice din Secolul Clasic Francez, Pierre Corneille, este (alături de Molière și de Jean Racine) reprezentativ pentru stilul care definește epoca de care aparține, datorită valorificării tematicii și a unora dintre personajele prezente și înaintea perioadei în discuție, încă din operele marilor poeți tragici din Antichitatea Clasică. Alte caracteristici care îl transformă pe acest dramaturg într-o figură emblematică a teatrului universal se referă, de exemplu, la versul alexandrin, dar și la stilul echilibrat și riguros după care și-a ghidat întocmirea pieselor.

Motivând în continuare alegerea de a realiza un demers comparativ, efectuarea unei paralele între teatrul clasic francez (luându-l drept reprezentant pe Pierre Corneille) și *Teatrul spaniol clasic* (concentrându-ne asupra operei lui Pedro Calderón de la Barca, despre care critica consideră că a avut un destin ce s-ar putea înscrie în categoria paradoxurilor baroce²), după cum își intitulează volumul critic Paul Alexandru Georgescu, precizăm ca această opțiune nu este întâmplătoare. Interesul pentru chestiunea denumirilor folosite, privind modul de încadrare în

¹ Teatrul spaniol clasic, Editura pentru literatură universală, București, 1967.

² „Dacă talentul lui scriitoricesc, măiestria lui literară sunt incontestabile, conținutul operei lui nu este unitar și de aceea cititorul de azi al teatrului calderonian încearcă sentimente foarte diferite. [...] Viața spaniolă de atunci, tumultoasă și plină de contraste, găsește în el un pictor care, rămânând înăuntrul realității, știe să varieze culorile potrivit genului pe care îl cultivă, să reveleze efectele – treptat – potrivit intenției.” – Paul Alexandru Georgescu, *Teatrul Spaniol Clasic*, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 259.

curentele literare cu care hispanistul îi identifică pe marii scriitori, pe dramaturgii din Secolul de Aur al Spaniei este sporit de asocierea, frapantă cel puțin la nivel terminologic, a epocii de glorie a teatrului iberic³ cu etapa literară – și culturală în ansamblu – a clasicismului francez.

Structura lucrării

Corpul tezei de doctorat se împarte în șase capitole care conțin, fiecare, un număr diferit de pagini. Prima parte, cea introductivă, include argumentul, scopul și obiectivele investigației, care motivează și justifică alegerea autorilor, a operelor acestora și a tematicii. Pe lângă acestea, am adăugat și o detaliere a metodei de lucru utilizate, privitoare la definitivarea demersului în vederea întocmirii lucrării, care se va încheia cu expunerea concluziilor și cu o *Anexă* ce cuprinde textele alese în vederea realizării analizei contrastive.

Cea de-a doua parte, *Traductologia: Problematică și direcții de cercetare. Preliminarii teoretice*, include trimiteri la aspecte legate de desfășurarea procesului de traducere. Capitolul începe cu observații importante referitoare la încadrarea într-o definiție, abordând inclusiv conceptul specific secolului al XVIII-lea, Epoca Luminilor (*Les Belles Infidèles*, tendință ce privilegia estetica produsului rezultat în urma procesului traductologic și nu neapărat conservarea semnificațiilor). Ne vom apleca și asupra procedeelelor, a tehnicilor și a etapelor marcante care alcătuiesc istoria traducerii, asupra perspectivei elaborate de către marele lingvist Eugeniu Coșeriu, dar și asupra aspectelor ideologice care împiedică desfășurarea firească a receptării textelor în limba-țintă. *Modelul traducerii* propus de către filologul Paul Ricoeur este de asemenea tratat în acest prim capitol, alături de problematica *posibilității* și a *imposibilității* traducerii sau de cea a *Manifestării Liniare*, care îi aparține semioticianului italian Umberto Eco. Penultimul subcapitol al acestei prime părți din demersul nostru se referă la *Invizibilitatea traducătorului* (concept elaborat de către Lawrence Venuti), iar ultimul va cuprinde remarci referitoare la dificultățile regăsite la traducerea în limba noastră din celelalte limbi romanice, mai cu seamă din spaniolă și franceză.

³ „Într-o serie de piese, al căror număr crește spre sfârșitul vieții (n.n. a lui Pedro Calderón de la Barca), probleme religioase, morale, filozofice află o expresie simbolică și poetică”, Cornelia Comorovski, *Literatura Umanismului și Renașterii*, vol. III, Albatros, București, 1972.

Cel de-al treilea capitol, intitulat *Teatrul spaniol baroc vs. teatrul francez clasic. Abordări critice și istorie literară în limbile română, franceză și spaniolă*, înglobează precizări privitoare la maniera în care textele dramatice ale celor doi mari dramaturgi baroci au fost receptați în sfera literară românească, prin intermediul lucrărilor de critică și al istoriografiilor concepute în limba română sau traduse în limba noastră. Vor fi menționate și tratate inclusiv aspecte legate de tematica barocă (însă aceasta va fi mai pe larg dezbătută în următorul capitol), sau de problematica terminologiei.

Cel de-al patrulea capitol, *Viziunea critică asupra tematicii baroce regăsite în opera dramatică lui Pedro Calderón de la Barca și în cea a lui Pierre Corneille*, înglobează o perspectivă cât mai cuprinzătoare a universului tematic baroc regăsit în textele dramaturgilor în discuție. Poate cel mai important binom antitetic din sfera barocă, raportul dintre iluzie și deziluzie, ocupă un loc central în cadrul acestei părți a lucrării, însă o importanță și mai mare am acordat tematicii paradoxurilor (contrastele, paralelismele, naturalul și artificialul), element central al identității culturale din era barocă. Puncte de vedere privitoare la mișcarea în discuție, ale unor autori importanți din literatura spaniolă, ca spre exemplu Antonio Machado, au fost incluse în componența acestui capitol. Am abordat și viziuni referitoare la cele două tendințe după care s-au conturat tehnicile regăsite în scriitura poezilor baroci spanioli: stilistica culteranistă și cea conceptistă.

Cel de-al cincilea capitol, *Analiza contrastivă a dramei filosofice La vida es sueño. Varianta originală și traducerile românești*, cuprinde observații cu privire la modalitățile de traducere identificate în tălmăcirile lui Alexandru Popescu-Telega (cea publicată în anul 1942) și Sorin Mărculescu (apărută în anul 1970) ale piesei de teatru considerată drept apogeul teatrului baroc. Investigațiile detaliate referitoare la desfășurarea procesului de traducere a fiecărei versiuni s-au axat pe monologul care îi aparține protagonistului dramei și care înglobează numeroase referiri la principala temă a Barocului: iluzia.

Ultima parte care întregește structura lucrării se intitulează *Pierre Corneille. Jocul amăgirii sau Iluzia comică. Analiza comparativă* și include selecția versurilor ce alcătuiesc dialogul dintre Pridamant și vrăjitorul Alcandre, regăsit în ultima secvență din ultimul act al piesei corneliene. Tema care predomină este de asemenea raportul dintre iluzoriu și real. Noutatea însă este dată de metateatralitatea specifică acestui text care îi aparține marelui dramaturg.

Metoda de lucru

Privitor la metoda utilizată în vederea întocmirii lucrării de față, pentru îndeplinirea tuturor obiectivelor propuse, aceasta se împarte în două direcții. În primul rând, ne-am axat pe reperarea studiilor critice și a istoriografiilor existente în limba română (sau a celor traduse în românește), pentru a putea observa, analiza și detalia receptarea dramaturgilor în discuție, la nivel critic, în spațiul nostru cultural. Pe lângă acest aspect, lectura studiilor respective ne-a permis să ne formăm o privire de ansamblu referitoare și la încadrarea terminologică, spre exemplu a celor doi autori și a epocii/ epocilor din care provin și care au marcat literatura universală.

Totuși, cele mai extensive capitole rămân cele dedicate efectuării analizei contrastive, a identificării metodelor folosite în cadrul procesului de transfer lingvistic din idiomul de origine în idiomul-țintă. Aspectele abordate mai ales în prima parte a tezei (în capitolul consacrat istoriei traducerii și a metodelor delimitate, pe parcursul ultimului secol, de către teoreticienii în domeniu) s-au dovedit a fi extrem de utile. Au căpătat relevanță teoria coșeriană, cea a lui Paul Ricoeur sau a lui Lawrence Venuti, dar, mai cu seamă, viziunea asupra tehnicilor traductologice (privitoare la transpunerile directă și oblică) – traducerea literală, echivalența, transpoziția, amplificarea, explicarea sau implicarea, tehnici delimitate de către lingviști precum Jean Darbelnet, Jean-Paul Vinay sau Peter Newmark în studiile lor. În afară de acestea, ne-am prevalat și de identificarea unor tehnici precum:

- *adiectio*: adăugarea unei părți de vorbire sau de propoziție în fragmentul de discurs repetat;
- *inmutatio*: care reprezintă substituirea unor elemente (morfosintactice) existente în textul din limba de origine cu altele în limba-țintă;
- *detractio*: care se referă la suprimarea, eliminarea uneia sau a mai multor structuri morfologice sau a unor părți de propoziție din versiunea originală, acestea lipsind din transferul în produsul final, rezultat al tălmăcirii efectuate de un al „doilea” autor, după cum este considerat traducătorul⁴;
- *transmutatio*: ultima dintre aceste tehnici regăsite în teoria pedagogului roman Quintilian (*quadripartita ratio*) și preluate în metoda de cercetare înaintată (cu privire la discursul repetat)

⁴„Iluzia că scriu eu însumi” (Horia Gârbea, în prezentarea punerii în scenă a piesei *Iluzia comică*, în regia lui Alexandru Darie, la Teatrul de Comedie din București, în anul 1999; o ediție a traducerii textului cornelian nu este precizată în broșura spectacolului, aceasta fiind publicată mai târziu, în anul 2011, la editura Tracus Arte).

de către cercetătorul Stelian Dumistrăcel⁵ se poziționează în raport de opoziție cu modalitatea înlocuirii și presupune *permutarea*, schimbarea plasării unuia sau a mai multor elemente existente în discursul preluat și plasat în textul-gazdă.

Nu în ultimul rând, o importanță majoră o au și instrumentele de limbă, dicționarele, în vederea identificării nu doar a morfologiei termenilor utilizați în textele-sursă și în versiunile traduse în limba română, ci și a naturii lor semantice. Referitor la utilizarea dicționarelor ca metodă de lucru, în notele de subsol din capitolele dedicate analizei contrastive nu se vor regăsi, în cea mai mare parte, definițiile termenilor, ci doar indicația instrumentului de limbă folosit. Necesitatea întrebuirii acestora nu a presupus neapărat căutarea unor definiții deja cunoscute, de cele mai multe ori, ci verificarea naturii morfologice a cuvintelor (iar precizările cu privire la morfologie figurează în partea ce înglobează studiul aprofundat al traducerilor).

Scopul primordial al analizei contrastive este reprezentat de stabilirea schimbărilor rezultate în urma derulării procesului de transfer lingvistic dintr-un idiom în altul, prin care textele monumentale ale lui Pierre Corneille și Pedro Calderón de la Barca ne-au parvenit în românește.

Concluzii

În încheierea lucrării de față, considerăm importantă precizarea faptului că, în urma documentării în vederea întocmirii analizei privitoare la identificarea studiilor critice și istoriografice existente în limba noastră (și nu numai), intenția a fost aceea de a observa modul în care critica literară și traducătorii au perceput și interpretat piesele de teatru (dar și stilul și parcursul literar al fiecărui scriitor). Cele cinci texte dramatice care au fost traduse în limba română – în cazul lui Pedro Calderón de la Barca – sunt următoarele:

- *La vida es sueño (Viața e vis)*, în variantele de traducere ale lui Popescu-Telega (*Viața este vis*) și Sorin Mărculescu (prin năzuința sa, ne-a parvenit în limba română și *La dama duende – Doamna spiriduș*)
- *El alcalde de Zalamea (Primarul din Zalamea)*, în traducerea lui Emanuel Avila

⁵ *Lexic românesc. Cuvinte. Metafore. Expresii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

- *No siempre lo peor es cierto* (*Nu totdeauna ceea ce-i mai rău e și adevărat*), tradusă de Aurel Covaci

- *Dicha y desdicha del nombre* (*Numele cu folos dar și cu ponos*), în adaptarea românească a lui Emanuel Avila

Pe lângă acestea, considerăm importante și câteva considerații privitoare la aspectul receptării diacronice: Pierre Corneille a fost tradus din limba de origine (fără a exista un idiom de tranziție), după cum putem observa și în cazul lui Calderón de la Barca. Rolul istoric al limbii franceze în mediul cultural și politic autohton a exercitat o influență și în ceea ce privește receptarea textelor literare în spațiul literar românesc. Amintim textele dramatice corneliene care au un corespondent în tălmăcirile românești:

- *Le Cid* în varianta lui Ștefan Octavian Iosif

- *Horace* și *Nicomède* în traduceri de Victor Eftimiu, în colaborare cu Petru Manoliu

- *L'illusion comique* și versiunile oferite de C. Borănescu-Lahovary, Iosif C. Mătăsaru și Horia Gârbea (*Jocul amăgirii; Iluzia comică*)

- *Polyeucte* și *Le menteur* (*Mincinosul*), în traduceri de Corneliu Moldovanu și D. Nanu.

Dacă în cazul dramaturgului încadrat în doctrina clasică franceză⁶ piesele sale au fost traspuse lingvistic în idiomul nostru direct din limba de origine având în vedere influența francofonă îndătinată, privitor la traduceri în limba română ale pieselor calderoniene, faptul că au fost adaptate din spaniolă în idiomul-gazdă, fără a exista o limbă intermediară (adică tocmai franceza), poate reprezenta o importantă evoluție în dezvoltarea hispanismului românesc. Referitor la alte piese de teatru care aparțin, spre exemplu, celui ce este considerat cel mai important dramaturg renascentist hispanic, Lope de Vega, acestea ne-au parvenit în limba noastră încă din secolul al XIX-lea, dar tocmai prin realizarea unor adaptări din limba franceză (traduceri de Ștefan Vârgolici) a comediilor sale. La acel moment, hispanismul în spațiul nostru literar și lingvistic nu era cristalizat. Acest fapt se va produce prin efortul unor filologi de seamă din secolul al XX-lea (Alexandru Popescu-Telega, Sorin Mărculescu, Edgar Papu sau Ion Frunzetti) care vor traduce capodopere ale Secolului de Aur al Spaniei, aparținând celor mai

⁶Având în considerare scriitura sa, adaptată normelor literare din Secolul lui Ludovic al XIV-lea (ne referim în principal la versul alexandrin, la regula celor trei unități, dar și la „buna-cuviință” – *la bienséance*).

importante genuri literare. Pedro Calderón de la Barca nu a mai fost tradus în limba română până în secolul al XX-lea.

De asemenea, este importantă mențiunea faptului că intenția noastră atunci când am luat decizia de a întocmi o lucrare de receptare literară a fost aceea de a aborda modalitățile prin care a pătruns în spațiu literar românesc nu doar opera unui singur dramaturg din Secolul de Aur al Spaniei și a unui corespondent teatral din Marele Secol Clasic al Franței. Am intenționat să avem în vedere textele tuturor celor trei mari dramaturgi clasici (și ai autorilor de teatru ai Renașterii și Barocului spaniol).

Considerând ulterior, după primul an de cercetare doctorală, faptul că o astfel de tematică ar putea fi mult prea extensivă (și ar putea afecta posibilitatea aprofundării fiecărui scriitor), dar păstrând intenția elaborării unei teze a cărui scop este acela de a supune unei atente observații procesul primirii teatrului iberic și a celui francez în spectrul nostru cultural, am regândit aria de cercetare. Rezultatul a fost alegerea lui Pedro Calderón de la Barca, cel mai de seamă reprezentant al Barocului iberic, și a lui Pierre Corneille, despre care critica literară și istoriografia ne indică că ar putea fi cel mai „atipic” dramaturg care se încadrează în doctrina dramaturgiei clasice specifice epocii lui Ludovic al XIV-lea. Opțiunea pentru cei doi autori a fost justificată, după cum apare menționat și pe parcursul lucrării de față, de posibilitatea de a-i reuni la nivel tematic, textele ambilor dramaturgi având trăsături baroce. Am ales câte o creație dramatică reprezentativă (*Viața e vis* și *Iluzia comică*) și ne-am oprit asupra unui fragment sugestiv (monolog/ dialog) pentru ilustrarea tematicii menționate.

Pentru a ne referi la analiza contrastivă, vom putea observa în exemplele de analiză contrastivă expuse în paginile următoare (care nu se regăsesc în corpul propriu-zis al tezei) câteva din modificările privitoare la morfologie și la construcția versurilor. Exemplificând, vom urmări, la fel ca în capitolele analizei, procedeele care au predominat în parcursul derulării proceselor traductologice efectuate de către filologii amintiți. Aceste schimbări pot fi observate și în această scurtă investigație aleasă drept exemplu pentru identificarea și delimitarea concretă a schimbărilor survenite în textele traducătorilor, în cadrul transpunerii lingvistice a pieselor autorilor în discuție, din idiomul de origine în limba țintă.

Observăm în acest vers replica protagonistului Pridamant, redată în tălmăcirile autorilor români, atunci când trăirea iluzorie ia sfârșit, adevărul fiindu-i dezvăluit de către vrăjitorul Alcandre:

- *Mon fils comédien !* (Pierre Corneille, *L'illusion comique*, p. 148.)

- *Deci, fiul meu pe scenă...?* (C. Borănescu-Lahovary, Iosif C. Mătășaru, *Jocul amăgirii*, p. 235.)

- *Cum?! Fiul meu pe scenă?! Băiatul meu paiată??* (Horia Gârbea, *Iluzia comică*, p. 66.)

Identificăm mai întâi și faptul că acest vers ales reprezintă o excepție de la regula care se voia a fi respectată de către dramaturgii Marelui Secol Clasic. Nu se mai poate afirma că are trăsăturile unui vers alexandrin, deși în fragmentul din ultima secvență a piesei corneliene, ales pentru alcătuirea unuia dintre capitolele dedicate analizei contrastive, stilul caracteristic doctrinei clasice, numărul de silabe specific, predomină. În versiunea tradusă de C. Borănescu-Lahovary și Iosif C. Mătășaru, conjuncția concluzivă este adăugată (*adiectio*) în prima variantă de traducere, introducând exclamația care denotă mirarea. Punctuația diferă (prezența punctelor de suspensie și a semnelui de exclamație amplificând ideea de confuzie a personajului), însă componenta nominală însoțită de adjectivul pronominal posesiv (*mon fils/ fiul meu*) este conservată în limba-țintă. Termenul care aparține de sfera semantică a dramaturgiei – *comédien* – este înlocuit de un complement indicând spațiul prin excelență al activității respective (*pe scenă*). Una dintre modalitățile de transfer lingvistic ale discursului repetat, preluată din teoria lui Quintilian, poate fi reperată – *inmutatio* – existând o schimbare morfosintactică.

După cum am putut observa și în cadrul corpului dramatic ales în vederea efectuării analizei contrastive, traducerea lui Horia Gârbea inclină spre o tălmăcire liberă, înglobând o transformare completă a structurii morfosintactice. Cu toate acestea, identificăm faptul că în acest caz, traducătorul alege să păstreze structurile nominale precedate de adjectivul posesiv și de prepoziția simplă. Punctuația este și aici diferită, uluirea și stupefacția (după cum reiese din interpretarea autorului, publicată în anul 2011) fiind amplificate de semnele duble care marchează interogația, rol pe care îl împărtășește și adverbul interogativ adăugat – prin metoda *adiectio: cum*. Prin intermediul inserției unui al doilea enunț interogativ, Horia Gârbea reia componenta substantivală, printr-o sinonimie (*Băiatul meu*) și prin inserția unui alt substantiv de gen feminin ce are scopul de a-l califica pe precedentul (*paiată*, care amplifică nota interpretativă a traducătorului, ideea ridicolului).

În cazul unui exemplu ales din textul calderonian, ne putem opri asupra versului scurt care se regăsește în replicile personajului Clotaldo. Acesta anticipează cunoscutul monolog al protagonistului Segismundo, analizat în corpul lucrării de față. După cum am observat că sunt cele mai multe dintre versurile care alcătuiesc drama filosofică *Viața e vis*, Pedro Calderón de la Barca nu creează o poezie barocă culteranistă, de sorginte gongorină, care ar fi manifestat o stilistică încărcată, ci se axează pe modalitățile conceptiste baroce de a transmite ideile de natură filosofică.

- [*que aun en sueños*] *no se pierde el hacer bien*. (Pedro Calderón de la Barca, *La vida es sueño*, p. 243.)

- [*căci nici chiar în vis*] *nu se pierde fapta bună*. (Alexandru Popescu-Telega, *Viața este vis*, p. 117.)

- [*nici în vise*] *binele nu-i de prisos*. (Sorin Mărculescu, *Viața e vis*, p. 87.)

Observăm în acest vers o parte dintre procedeele (regăsite în analiza ce constituie capitolul al V-lea) care au dus la finalizarea acestor tălmăciri. Am marcat între paranteze o parte din versul anterior pentru a ne facilita înțelegerea celui analizat și a nuanțelor surprinse în interpretarea celor doi hispaniști. Este revelat momentul în care personajul Clotaldo îl asigură pe protagonist de faptul că moralitatea și intențiile bune nu vor căpăta mai puțină importanță nici chiar în eventualitatea unor vise (sau a unor alte trăiri falacioase).

În prima variantă de traducere, cea care îi aparține hispanistului Alexandru Popescu-Telega, identificăm structura verbală substantivizată prin intermediul articolului hotărât (*el hacer bien*), acesta fiind singura structură morfosintactică ce este înlocuită. Nu are loc însă o schimbare a morfologiei, căci *fapta bună* transpune în mod echivalent conținutul părții de vorbire din textul-sursă, precum și pe cel semantic. Componenta verbală predicativă este transferată în mod direct în tălmăcirea acestui vers de către Popescu-Telega (*no se pierde/ nu se pierde*).

Traducerea lui Sorin Mărculescu este una indirectă (observația este valabilă și pentru majoritatea versurilor analizate, care alcătuiesc transferul lingvistic al monologului lui Segismundo, din limba spaniolă, în limba română). Sugestia „bunăvoinței” este aici oferită de un substantiv provenit dintr-un adverb articulat hotărât (*binele*) care se află poziționat la începutul versului. Amintim astfel de o altă tehnică, *permutatio*, des întâlnită mai ales în traducerea lui Horia Gârbea și a lui Sorin Mărculescu. Observăm și în cazul componentei predicative faptul că

aceasta este păstrată împreună cu negația, dar o modificare la nivel semantic are loc: inserarea formei scurte a auxiliarului *a fi* care intră în componența predicatului nominal (*nu-i de prisos*) duce la omiterea ideii de „pierdere”, trimitând mai curând la sugestia „inutilității”.

Referitor la alegerea fragmentelor în vederea efectuării analizei comparative⁷, dacă opțiunea pentru monologul protagonistului dramei calderoniene este argumentată de importanța sa filosofică și de luciditatea de sorginte barocă exprimată, selecția versurilor din piesa lui Pierre Corneille se bazează pe rațiuni ușor distincte. Textul cornelian are o particularitate ce nu se regăsește la Calderón: metateatralitatea. Astfel, am ales să analizăm versuri ce revelă caracterul metateatral al deosebitei opere în discuție (dar care, la nivelul organizării analizei – în încercarea de a le înșirui consecutiv –, asigură și o fluentă a lecturii și o simetrie, în comparație cu anteriorul capitol dedicat versurilor lui Calderón). Tema iluziei (parte intrinsecă a tematicii textului și a curentului baroc în general) reprezintă unul dintre principalele aspecte care reunesc cele două texte (dar și relația tată-fiu) și fac posibilă încadrarea *Iluziei comice*⁸ în sfera barocă.

Privitor la schimbările lingvistice observate, am putut identifica, în traducerea care îi aparține hispanistului Alexandru Popescu-Telega, utilizarea grafiei care optează pentru litera și sunetul „â”. În schimb, Sorin Mărculescu alege să folosească grafia ce include litera „î”. În cazul tălmăcirilor efectuate asupra textului cornelian, se observă o prevalare a utilizării literei „î”. Aceste oscilații pot fi explicate, având în vedere faptul că, deși sunt ambele variante acceptate în scrierea românească (ca urmare a reglementării impuse de uz, determinat și acesta la rândul său de modificările din limbă), unii filologi preferă să folosească grafia cu „î” pentru orice cuvânt care nu aparține familiei lexicale a termenilor „român/ românesc”.

Ca o ultimă remarcă, dintre traducătorii care acordă atenție în primul rând conținutului semantic (și nu neapărat structurii morfologice și sintactice) identificat în textul în limba de origine, Horia Gârbea și Sorin Mărculescu optează în mod indubitabil pentru o transpunere indirectă, cu riscul acumulărilor de dislocări la nivelul părților de vorbire și de propoziție, ale

⁷Acestea înglobează o parte a dialogului dintre Pridamant și Alcandre (regăsit în ultima secvență a actului final din piesa corneliană), dar și monologul lui Segismundo de la finalul celui de-al doilea act (conform tălmăcirilor în limba română) al textului lui Calderón de la Barca.

⁸Cu toate acestea, rigoarea clasică în care se înscrie și versul lui Pierre Corneille aduce cu sine dificultatea interpretării limbajului (conferită inclusiv de o structură îmbogățită stilistic) și a traducerilor abordate în lucrarea de față.

amplificărilor, ale transpozițiilor, explicitărilor⁹ sau ale omisiunilor, rămânând adepți ai procedeelelor de traducere oblică.

⁹Sau ale implicitărilor, deopotrivă. Se observă, spre exemplu, faptul că în cazul traducerii efectuate de către Horia Gârbea, tendința către o traducere indirectă este lesne de identificat. Prin comparație însă, implicitarea ideilor din versul cornelian remarcată în tălmăcirea din anul 2011 este înlocuită de redarea acestora cu mai multă acuratețe, în traducerea lui C. Borănescu-Lahovary și Iosif C. Mătăsaru.

Bibliografie

1. Dicționare și enciclopedii:

- Baker, Mona, Saldanha, Gabriela (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Third Edition, Routledge, Abingdon, Oxon, 2020.
- *Diccionario de la lengua española*, ediția a XXII-a, Real Academia Española, 2001, la adresa www.rae.es.
- *Dictionnaire de l'Académie française*, disponibil online la adresa: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9B1542>.
- *Dictionnaire des expressions et locutions*, Alain Rey et Sophie Chantreau, Édition Le Robert, Paris, 2007.
- *Dictionnaire des synonymes et des contraires*, Édition Larousse, Paris, 2009.
- *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*, Volumul II, partea a 2-a, coord.: Ion Giurgea, Cristian Moroianu, Editura Academiei Române, București, 2018.
- *Dicționarul limbii române (DLR)*, Volumul al II-lea, partea a 2-a, coord.: Ion Giurgea, Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2018.
- *Le Lexis - Le dictionnaire érudit de la langue française*, Publications Françaises et Européennes Inc., 2014.
- *Le Robert de la langue française*, Edition 2015.
- Moliner, María, *Diccionario de uso del español*, 3ª versión, Gredos, Barcelona, 2007.

2. Surse primare:

- Calderón de la Barca, Pedro, *La vida es sueño*, Edición de Ciriaco Morón, Cátedra Letras Hispánicas, Madrid, 2019.
- Calderón de la Barca, Pedro, *Viața e vis*, Traducere de Sorin Mărculescu, Univers, București, 1970.
- Calderón de la Barca, Pedro, *Viața e vis*, Traducere din spaniolă de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 2016.
- Calderón de la Barca, Pedro, *Viața este vis*, Traducere din limba spaniolă de Al. Popescu-Telega, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942.

- Corneille, Pierre, *L'illusion comique. Comédie. Texte intégral*, Texte définitif de 1660. Notes explicatives, questionnaires, bilans, documents et parcours thématique établis par Mireille Cornud-Peyron, Hachette Livre, Paris, 1994.
- Corneille, Pierre, Marivaux, Pierre de, *Teatru clasic francez. Iluzia comică, Triumful iubirii*, Versuri în limba română și note de Horia Gârbea, Tracus Arte, București, 2011.
- Corneille, Pierre, *Teatru*, Traducere de Șt. O. Iosif, C. Borănescu Lahovary, Iosif Cassian-Mătășaru, Prefață de Cezar Petrescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956.
- Corneille, Pierre, *Théâtre complet*, Tome II, Edition de L. Picciola, Classiques Garnier, Paris, 1996.
- Don Pedro Calderón de la Barca, *Obras completas*, Tomo I, *Dramas*, Textos íntegros según las primeras ediciones y los manuscritos autógrafos que saca a luz Luis Astrana Marín, Aguilar, S. A. de Ediciones, Madrid, 1951.

3. Surse secundare

3.1. Articole și studii critice:

- Alborg, Juan Luis, *Historia de la literatura española, Tomo II, Época Barroca*, Editorial Gredos, S.A., Madrid, 1967.
- Arellano, Ignacio, *Historia del teatro español del siglo XVII*, Ediciones Cátedra, Madrid, 2019.
- Berman, Antoine, *La traduction et la lettre ou L'auberge du lointain*, Seuil, Paris, 1999.
- Bjork, Robert E., "The Translator's Invisibility: A History of Translation, Lawrence Venuti", *The Journal of English and Germanic Philology*, Vol. 96, Nr. 1, University of Illinois Press, ianuarie 1997, pp. 71-73.
- Bloomfield, Leonard, *Language and Linguistics*, Lancelot Hogben, London, 1933.
- Carreter, Fernando Lázaro, *Estilo barroco y personalidad creadora*, Cátedra, S. A., Madrid, 1974.
- Călinescu, Matei, *A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii*, Humanitas, București, 2017.
- Ciorănescu, Alexandru, *Barocul sau redescoperirea dramei*, În românește de Gabriela Tureacu, Postfață de Dumitru Radulian, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
- Comorovski, Cornelia, *Literatura Umanismului și Renașterii*, Vol. III, Editura Albatros, București, 1972.
- Corneille, Pierre, *L'illusion comique. Spécial: documentation thématique*, avec une Notice biographique, une Notice historique et littéraire, des Notes explicatives par Marc Fumaroli, Larousse, Paris, 1970.
- Corneille, Pierre, *Teatro trágico*, Traducción, prólogo y notas por Ignacio Gallego, Iberia, Barcelona, 1982.

- Coșeriu, Eugeniu, *El hombre y su lenguaje: estudios de teoría y metodología*, Gredos, Madrid, 1991.
- Couton, Georges, *Corneille y la tragedia política* [1984], Traducción de Leonardo Rodríguez Ozán, Fondo de Cultura Económica, S. A., México, D. F., 1986.
- Cunnison Catford, John, *A linguistic theory of translation*, Oxford University Press, London, 1965.
- Dauzat, Albert, *Filozofia limbii*, traducere de Magda Jeanrenaud și Alexandru Gafton, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015.
- De Malkiel, María Rosa Lida, *La tradición clásica en España*, Preámbulo de Francisco Rico, Al cuidado de Daniel Fernández Rodríguez, Centro para la Edición de los Clásicos Españoles, Madrid, 1961.
- De Saussure, Ferdinand, *Curs de lingvistică generală*, ediție critică de Tullio de Mauro, Traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Polirom, Iași, 1998.
- Del Rio, Ángel, *Historia de la literatura española. Desde los orígenes hasta 1700* [1948], Ediciones B, S.A., Barcelona, 1996.
- Doubrovsky, Serge, *Autobiographiques : de Corneille à Sartre*, Presses Universitaires de France, Paris, 1988.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte. Metafore. Expresii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Eco, Umberto, *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*, În românește de Laszlo Alexandru, Polirom, Iași, 2008.
- Eco, Umberto, *În căutarea limbii perfecte*, Traducere de Dragoș Cojocaru, Polirom, Iași, 2002.
- Faifer, Florin, *Incursiuni în istoria teatrului universal (de la origini până în Renaștere). Theatrum mundi*, Editura Timpul, Iași, 2010.
- Fernández Cardo, José María, *Estudio comparativo en términos de producción textual: “Las Mocedades del Cid” y “Le Cid”*, Universidad de Oviedo – Servicio de publicaciones.
- Forget, Philippe, *Il faut bien traduire. Marches et démarches de la traduction*, Masson, Paris, 1994.
- Garapon, Robert, *Le premier Corneille, De Méliete a L’Illusion comique*, Société d’Edition d’Enseignement Supérieur, Paris, 1982.
- Georgescu, Alexandru Paul, *Teatrul spaniol clasic*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967.
- Georgescu, Paul Alexandru, *Valori hispanice în perspectivă românească*, Editura Cartea Românească, București, 1986.

- Glessgen, Martin-Dietrich, *Linguistique romane. Domaine et méthodes en linguistique française et romane*, Armand Colin Éditeur, Paris, 2007.
- Grossman, Edith, *Por qué la traducción importa*, Katz Editores, Buenos Aires, 2011.
- Herland, Louis, *Corneille par lui-même*, Editions du Seuil, Paris, 1959.
- Jakobson, Roman, *On Language*, Harvard University Press, 1995.
- Jakobson, Roman, *On Linguistic Aspects of Translation*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959.
- Jeanrenaud, Magda, *Despre etica traducerii. Exerciții practice*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2017.
- Jeanrenaud, Magda, *La traduction. Là où tout est pareil et rien n'est semblable*, Editura EST, Cluj Napoca, 2012.
- Jeanrenaud, Magda, *Universalile traducerii. Studii de traductologie*, Polirom, Iași, 2006.
- Lara Garrido, José, *Del Siglo de Oro (métodos y elecciones)*, Universidad Europea de Madrid – CEES Ediciones, 1997.
- Lederer, Marianne, *La traduction simultanée. Experience en théorie*, Minard, Paris, 1981.
- Lederer, Marianne, Seleskovitch, Danica, *Interpréter pour traduire*, Didier, Paris, 1984.
- Lloréns, Vicente, *Aspectos sociales de la literatura española*, Editorial Castalia, Madrid, 1974.
- Lope de Vega Carpio, Felix, *Arte nuevo de hacer comedias en este tiempo (1609)*, Edición de Enrique García Santo-Tomás, Cátedra. Letras Hispánicas, Madrid, 2006.
- López Grigera, Luisa, *La retórica en la España del Siglo de Oro*, Ediciones Universidad de Salamanca, 1994.
- Lotman, Yuri, *Lectures on Structural Poetics*, (1964), Columbia University Press, New York, 2021.
- Luis Gonzáles Subías, José, *Literatura y escena. Una historia del teatro español*, Punto de Vista Editores, S.L., Madrid, 2018.
- Marín López, Nicolás, *Estudios literarios sobre el Siglo de Oro*, 2ª edición al cuidado de Agustín de la Granja, Universidad de Granada, 1994.
- Menéndez Peláez, Jesús, Arellano, Ignacio, *Historia de la literatura española, Volumen II Renacimiento y Barroco*, Editorial Everest, León, 1993.
- Mitterand, Henri (coord.), *Langue et Littérature. Anthologie. Moyen Age. XVIe – XVIIe – XVIIIe siècles*, Paris, P.U.F., 1981.
- Mongredien, Georges, *Viața de toate zilele în vremea lui Ludovic al XIV-lea*, Traducere de Ileana Zara. Prefață de Manole Neagoe, Editura Minerva, București, 1972.

- Montesinos, José F., *Entre Renacimiento y Barroco. Cuatro escritos inéditos*, Edición al cuidado de Pedro Álvarez de Miranda, Editorial Comares, Granada, 1997.
- Mounin, Georges, *Les Belles Infidèles* (1955), Presses Universitaires de Lille, 1994.
- Mounin, Georges, *Les problèmes théoriques de la traduction* (1963), Gallimard, Paris, 1976.
- Newmark, Peter, *Approaches to translation*, Prentice Hall, New Jersey, 1981.
- Newmark, Peter, *Approaches to Translation*, vol. 1, Oxford: Pergamon Press, 1981.
- Newmark, Peter, *Manual de traducción*, trad. de Virgilio Moya, Cátedra, Madrid, 2010.
- Nicoară, Eugen Virgil, *Istoria teatrului din perspectivă antropologică, II Renașterea – Barocul*, Editura Fundației România de mâine, București, 2005.
- Nida, Eugene, *Towards a Science of Translating*, Leiden and Brill, Netherlands, 1964.
- Orozco Diaz, Emilio, *Introducción al Barroco II*, Edición al cuidado de José Lara Garrido, Universidad de Granada, 1988.
- Orozco, Emilio, *Manierismo y Barroco*, Cátedra, S. A., Madrid, 1975.
- Ortega, Ramón Massó, *Historia sinóptica de la literatura española*, Prólogo de Antonio Lillo, Editorial Agua Clara, Alicante, 2004.
- Pandolfi, Vito, *Istoria teatrului universal (Storia universale del teatro drammatico)*, Volumul al II-lea, În traducerea Liei și Oanei Busuioceanu, editura Meridiane, București, 1971.
- Papu, Edgar, *Barocul ca tip de existență*, Volumul al II-lea, Editura Minerva, București, 1977.
- Parker, A. Alexander, “Hacia una definición de la tragedia calderoniana”, *Bulletin of hispanic studies*, Vol. 39, N°. 4, 1962, págs. 222-237.
- Parks, Tim, *Translating Style*, Cassells, London, 1997.
- Pavel, Toma, *Arta îndepărtării. Eșeu despre imaginația clasică (L’art de l’éloignement. Essai sur l’imagination classique)*, Paris, Éditions Gallimard, 1996, În românește de Mihaela Mancaș, *Arta îndepărtării. Eșeu despre imaginația clasică*, București, Editura Nemira, 1999.
- Pedraza Jiménez, Felipe B, Rodríguez Cáceres, Milagros, *Manual de literatura española. IV. Barroco: Teatro*, Cenit Ediciones, Navarra, 1980.
- Pfandl, Ludwig, *Introducción al Siglo de Oro* [1929], Visor libros, Madrid, 1994.
- Popescu-Telega, Alexandru, *Lecturi romanice*, Editura „Casei Școalelor”, București, 1939.
- Pulbere, Ion, *Literatura Barocului în Italia, Spania și Franța*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975.
- Queneau, Raymond, *Exerciții de stil*, Traducători: Romulus Bucur, Luminita Boază, Irina Grădinariu, Editura Paralela 45, 2013.
- Reynier, Gustave, *Le Cid de Corneille*, Étude et analyse, Éditions de la Pensée Modèrne, Paris, 1966.

- Rico, Francisco, Egidio Aurora, *Historia y Critica de la literatura española 3/1 Siglos de Oro: Barroco*, al cuidado de Carlos Vafillo, Editorial Crítica, Barcelona, 1992.
- Rico, Francisco, Wardropper, Bruce W., *Historia y crítica de la literatura española 3 Siglos de Oro: Barroco*, Editorial Crítica, Barcelona, 1983.
- Ricoeur, Paul, *Despre traducere*, traducere și studiu introductiv de Magda Jeanrenaud, Polirom, Iași, 2005.
- Rodríguez Cacho, Lina, *Manual de Historia de la Literatura española 1 Siglos XIII al XVII* [2009], Editorial Castalia, Barcelona, 2016.
- Rodríguez Sánchez de León, M.ª José, *La crítica ante el teatro barroco español (siglos XVII-XIX)*, Ediciones Almar, Salamanca, 2000.
- Sadoveanu, Ion Marin, *Istoria universală a dramei și teatrului*, București, Editura Eminescu, 1973.
- Sánchez Escribano, Federico, Porqueras Mayo, Alberto, *Preceptiva dramática española. Del Renacimiento y el Barroco*, Segunda edición muy ampliada, Editorial Gredos, Madrid, 1972.
- Steiner, George, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, Traducere de Valentin Negoită și Ștefan Avădanei, Prefață de Ștefan Avădanei, Univers, București, 1983.
- Todorov, Tzvetan, “Comprendre une culture : du dedans/du dehors”, *Extrême Orient - Extrême Occident*, Paris VIII, nr. 1, decembrie 1982.
- Todorov, Tzvetan, „La Bulgarie en France”, *Paragone*, 1982.
- Toledo, Samuel, « Les Belles infidèles de Georges Mounin », *Équivalences*, Nr. 1-2, 2007. pp. 121-128, disponibil online: <https://doi.org/10.3406/equiv.2007.1322>, consultat în data de 25 aprilie 2021.
- Van Orman Quine, Willard, *Word and Object*, M.I.T. Press, Cambridge, 1960.
- Vázquez Ayora, Gerardo, *Introducción a la Traductología*, Georgetown University Press, Washington, DC, 1977.
- Venuti, Lawrence, “The Translator’s Invisibility.” *Criticism*, vol. 28, no. 2, 1986, pp. 179–212, disponibil la adresa: <http://www.jstor.org/stable/23110425>, accesată în data de 28 iulie 2023.
- Vinay, Jean-Paul, Darbelnet, Jean, *Stylistique comparée du français et de l'anglais* (1958), John Benjamins Publishing, Amsterdam, 1995.
- Voltaire, *Secolul lui Ludovic al XIV-lea*, volumul al II-lea, Traducere, Prefață, și note de Alexandru George, Editura Minerva, București, 1983.
- Voltaire, *Secolul lui Ludovic al XIV-lea*, volumul I, Traducere, Prefață, tabel cronologic și note de Alexandru George, Editura Minerva, București, 1983.

- Zamfirescu, Ion, *Istoria universală a teatrului. Evul Mediu. Renașterea*, vol. II, Editura pentru Literatura Universală, București, 1966.
- Zamfirescu, Ion, *Istoria universală a teatrului. Renașterea (II). Reforma. Barocul. Clasicismul*, vol. III, Editura pentru Literatura Universală, București, 1968.